

Filozofski savjetnik

ČASOPIS ZA FILOZOFSKU PRAKSU · HRVATSKO UDRUŽENJE ZA FILOZOFSKU PRAKSU

SVEZAK Vol. I BROJ Br. I GODINA 2026 NAKLADNIK HUFP, Zagreb

FILOZOFIJA · PSIHIJARIJA · IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

Savjest, smisao i nada u kockarskom i dječjem konceptu stvarnosti

Dijete u igri smisla

Luka Maršić · *Klinika za psihijatriju, KBC Sestre milosrdnice, Zagreb*

Primljeno: 22. 1. 2026 · Prihvaćeno: 20. 3. 2026

SAŽETAK

Ovaj rad razvija klinički i antropološki opis djeteta-kockara kao paradigmatškog patološkog tipa postmoderne kulture. Argumentira se da postmoderna hipervizualizacija i tehnološki posredovano raspadanje običajnog identiteta produciraju pojedince koji su razvojno zaustavljeni na pred-odgovornom, pred-refleksivnom emocionalnom registru, strukturno ekvivalentnom juvenilnom modusu egzistencije. U tom stanju nada kao antropološka kategorija, naprijed usmjerena otvorenost prema smislenim budućim stanjima utemeljena na slobodnom djelovanju, zamjenjuje se degeneriranom strukturalnom imitacijom nade u kojoj kockarevo anticipatorno uzbuđenje reproducira formu nade, ali ispraznivši njezin sadržaj. Oslanjajući se na Franklov logoterapijski sustav, Plessnerovu ekscentričnu pozicionalnost i Schelerovu teoriju sublimacije, rad predlaže da logoterapijska intervencija mora djelovati istovremeno na razini pojedinca, obitelji i kulturnog okruženja, uspostavljajući uvjete za autentično traženje smisla rekonstrukcijom membrana običajnog identiteta koje je postmoderno društvo sustavno razaralo.

KLJUČNE RIJEČI: nada, ovisnost o kockanju, logoterapija, postmoderna patologija, smisao

I. *Uvod*

Ovaj rad polazi od kliničkog i antropološkog opisa jedne specifične postmoderne patologije, a to je figura djeteta-kockara, kako bi u njoj raspoznao ne samo psihopatološki fenomen nego simptom dublje kulturne destrukcije. Argument se razvija u nekoliko koraka. U prvom koraku rad razvija teoriju nade kao antropološke kategorije, razlikujući njezine dvije temeljne dimenzije. Prva je biološka, vezana uz autonomne fiziološke procese koji se odvijaju neovisno o volji i koji nose vlastitu unutarnju usmjerenost prema kontinuitetu organizma. Druga je mentalna i duhovna, vezana uz mišljenje, slobodno djelovanje i otvorenost prema budućnosti koja se ne može izračunati. Samo u toj drugoj dimenziji nada postaje istinski ljudska kategorija, jer podrazumijeva slobodnog subjekta koji djeluje u neizvjesnosti. U drugom koraku rad uvodi igru kao specifično ljudski simbolički čin koji stoji na granici između biološkog poriva i kulturne kreacije. Igra je po svojoj naravi prostor u kojemu čovjek privremeno i svjesno suspendira nužnost vanjskog svijeta kako bi u njemu iskusio drukčije odnose između sebe i stvarnosti.

Taj prostor je po sebi zdrav i nužan. Problem nastaje kada patološki društveni mehanizmi koloniziraju taj prostor i preusmjere ga u instrument žudnje umjesto kreacije. U trećem koraku rad razvija kliničku analizu djeteta-kockara kao tipa individue čiji je razvoj zaustavio postmoderni nadkulturalizam. Hipervizualizacija i tehnološki posredovana destrukcija običajnog identiteta proizvode pojedince emocionalno i kognitivno zarobljene u pred-odgovornom, juvenilnom modusu egzistencije, u kojemu je nada zamijenjena fantazmom, slobodno djelovanje pasivnim iščekivanjem nagrade, a smisao biokemijskim uzbuđenjem. Kockar nije samo ovisnik, nego čovjek koji je izgubio strukturalne uvjete za autentičnu nadu. U četvrtom koraku, oslanjajući se na Schelerovu teoriju samosvijesti i sublimacije te Franklov logoterapijski sustav, rad predlaže terapijsku strategiju koja mora djelovati istovremeno na razini pojedinca, obitelji i kulturnog okruženja. Cilj logoterapeutske intervencije nije ukloniti simptom nego rekonstruirati membrane običajnog identiteta kroz koje jedino može narasti sposobnost za smisljeno djelovanje i autentičnu nadu.

II. *Nada*

U životnim konceptima čovjeka, smisao je u traženju cjeline koja je normativno usklađena s pravovremenim i jasnim djelovanjem prema predmetu kojeg obrađujemo, a ujedno djelujući povratno prema sebi stvarajući slobodan koncept povezivanja logičkih objektiviteta i subjektivnih zahtijeva.¹ Takva sinergija u realnom vremenu i prostoru štite sve one parametre univerzalnih principa nekoga stvarnoga ili metafizičkoga dobra kroz nadu.² Samo ona osoba koja djeluje u tom skladu, spremna je razumjeti nepoznato u sebi i nesigurno u drugome.³ Taj koncept razumijevanja u realitetu daje smisleno postojanje zbiljskoga svijeta i donosi red kako u biokemijskoj strukturi osobnosti jer je ispunjena uravnoteženim funkcijama općeg sustava tijela, te samog socijalnog konteksta, jer ga je utemeljila na istini i težnji da se ta istina reproducira u vremenu i prostoru kao svjetlost gdje duhovni momenti spoznaje, čineći djelovanje poželjno i pravično, pripremajući teren za ono sutra koje je duboko neizvjesno i van naše ljudske kontrole, a javlja se kao sudbina, nada u nekome sutra za drugoga ili za sebe u vjeri, u transcendentnom odnosu s božjom milošću. Takvi mehanizmi očekivanja otvaraju nam prostor za korekcije u djelovanju i racionalnoj korekciji, ako se procesi otmu kontroli i naša nadanja budu van bilo kakvog objektiviteta i sigurnosti.⁴ Sam ovisnik prekraja vlastito postojanje svojim sredstvom, bježi od boli ili traži udar izgubljene ugođe, sužavajući mogućnosti kognitivnih različitosti, sužava lepezu slobodnih životnih izbora, koje dolaze neočekivanim djelovanjem u odnosu na jučer.⁵ Jasno da na razini biološke determiniranosti ono jučer, maloprije ili sutra kao dodir nekog događaja (alkohol, droge, cigarete, kladionica, igrice) kroz agitiranost ili smirenost (ovisno što tražimo u osjetilnom perceptivnom kanalu koji je organiziran u kontekstu naučenoga, iskustvenoga) predstavlja potpuno istu radnju i algoritam rješavanja žuđene napetosti i pražnjenja u tom biološkom i praktičnom umu, tj. unutrašnjem osjetilu.⁶ Takva osobnost uvučena u tjelesna iščekivanja promijenjenih biokemijskih parametara, donoseći u startu ushit i zadovoljstvo, a potom krizu i bol.⁷ Ovisnik na razini kognitivnih i emotivnih struktura očekuje ili se nada uvijek onom ugodnome i pozitivnom ishodu

¹ Aristotel, *The Nicomachean Ethics* (London: Penguin Books), Knjiga I, poglavlje 7, 1098a16-18.: "Ljudsko dobro ispostavlja se kao djelatnost duše u skladu s kreposću, a ako je kreposti više, onda u skladu s najboljom i najsavršenijom."

² Paul Ricoeur, *Oneself as Another* (Chicago: University of Chicago Press, 1994), str. 305.

³ Gabriel Marcel, *Homo Viator: A Metaphysics of Hope* (Chicago: Henry Regnery Company, 1951), str. 29-30.

⁴ Luka Maršić, "Anatomija kockarskoga uma: o čistom umu kao sijelu transcendentalnoga privida," *Crkva u svijetu* 60, br. 4 (2025), <https://doi.org/10.34075/cs.60.4.8>, str. 827.

⁵ Thomas Fuchs, *Ecology of the Brain* (Oxford: Oxford University Press, 2017), str. 128-129.; Toma Gruica, "Embodied Cognition and Authenticity: A Heideggerian Perspective on Psychopathology" (doktorska disertacija, University of Graz, 2025), str. 12.

⁶ Maršić, "Anatomija kockarskoga uma," str. 827-828

⁷ Kent C. Berridge i Terry E. Robinson, "What is the Role of Dopamine in Reward: Hedonic Impact, Reward Learning, or Incentive Saliency?" *Brain Research Reviews* 28 (1998), str. 309-369.

radnje, jer je nagrađen u tjelesnom i osjetilnom modusu, s jedne strane, ali i duševnom balansu biva isporučen prividu i lažnoj nadi.

I strah i nada mogu nas odvesti u zablude i greške, a nedostatak straha i nade u bezumlje i besmislenost.⁸ Kockar u procese mogućeg djelovanja uključuje u mentalne funkcije dječje momente neograničenosti, izbacujući iz emotivnoga aparata potrebu za željeti, supstituirajući ih žudnjama. Ovisnik kreira paradoksalne dinamike (pasivne radnje od kojih očekuje osobnu korist, a na koje ne može utjecati svojim djelovanjem) u sebi razumijevajućim identitetima, kroz vrijeme i mjesto, uvodeći brisanje straha i nade. Čini sve suprotno od očekivanih djelovanja vezanih za svoju biološku dob i kognitivne sposobnosti. Kockar uklizava u vrijeme i dob djeteta, razbijajući sadašnjost igra se u dvoje, s biokemijskim procesima otvarajući pumpu žudnje prema nedohvatljivim pravilima igre priređivača, gradi ludirajući moment u dvoje, na način da nikad nije u vremenu kojeg hvata. Taj čin kad igra zatvara iracionalne (dječje) krugove i subjekt prepušta zbilji, ovisnik pokreće mehanizme nalik nadi, a u svojoj biti su fantazmi s natruhama erotičnosti i pretjerane uzbudljivosti u iščekivanju nagrade. Nada u užem smislu vezana je za buduća događanja i označava u misaonim konotacijama pozitivan ishod u nekom činu koji ne ovisi izravno o trenutnom djelovanju i nema siguran očekivani ishod. Nada može biti vezana i za prošlost koja nije usko vezana za moje djelovanje već na emotivna i činjenična nagađanja, npr. je li moj sin dok je bio u pubertetu prepisivao na ispitima ili je stvarno naučio pa dobio pet, ja se nadam da je naučio i stekao istinska znanja, a ne samo zadovoljio formu izvrsnosti. Nada kroz literaturu se opisuje kao emocija, osjećaj, stanje uma, ugođaj, aktivnost, praksa, kognitivni procesi, egzistencijalna stanja ili kao sve to skupa; neki misle da je to antropološka konstanta koja je programirana u naše ljudsko, dok drugi je stavljaju u socijalni konstrukt.⁹

Nada je proces koji se obrađuje u dva paralelna modela realnih mogućnosti; jedan je vezan za biološke i prirodne reflekse, drugi se veže za mentalne i duhovne procese.¹⁰ Prvi, tjelesni, molekularni, fizikalni, odvija se kroz organsku konstantnu kombinatoriku koja reagira očekivano u okvirima same racionalne fiziološke zadanosti, stvarajući prirodni i očekivani balans. Taj balans-proces u vremenu postaje razumljiv sam po sebi; čovjek ga kroz racionalna znanja i obrazovanje dovodi u umske i pojmovne kontekste, bivajući na razini univerzalnih principa samo razumljiv i očekivan. Svi ti postupci su autonomni i neovisni od naše volje, želje, djelovanja, mogu se destruirati jedino kroz neku patologiju uništavajući logičan niz. Nada tijela ide samo od sebe da će ono sutra biti identično sa sobom u odnosu

⁸ Søren Kierkegaard, *The Concept of Anxiety*, prev. Reidar Thomte (Princeton: Princeton University Press, 1980), str. 41.

⁹ C. R. Snyder, *The Psychology of Hope: You Can Get There from Here* (New York: Free Press, 1994), str. 10.

¹⁰ Snyder, *The Psychology of Hope*, str. 12-14.

na fiziološku datost entiteta kojeg nesvjesno zauzima u sebi kao tvar, kao takvo prati svoj niz prema programiranom unutrašnjem smislu držeći cjelinu na okupu i samorazumljivosti.¹¹

Mentalni i duhovni procesi nade vezani su za koncept mišljenja. Deleuze i Guattari iznose tezu da je koncept netjelesan: "*Koncept je netjelesan, premda je utjelovljen ili ostvaren u tijelima... Nema prostorno-vremenskih koordinata, samo intenzivnih ordinata.*"¹² Sve nade koje proizlaze iz mišljenja vezane su za vjerovanja i želje koje su uvezane sa zbivanjima u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. To je relacijski odnos u kojemu subjekt teži prema kontroli objekta, vezan je usko za racionalne, objektivne, razumske, s jedne strane, i s druge strane za iracionalno-emotivne (subjektivne) momente djelovanja, noseći u sebi kompleksne iskustvene modulacije koje otvaraju iščekivanja ili ih zatvaraju.

III. *Igra kao znak: signal i simbol u jednome*

Preko simbolizacije čovjek kreira drugu prirodu, svoju novu prirodnost, stvarajući svijet po sebi i za sebe, opterećujući vlastiti poriv realiziran u kulturi. Preobražavajući zbiljnost, dajući joj vlastiti pečat otvoren u duhu, što se objavljuje u organiziranoj realnosti koju prihvaćamo kao red, pravilo ili prostor koji se temelji na strukturi u vanjskom svijetu, otvarajući nas u stvorenja koja mišljenjem stvaraju i u ono što sama priroda često od nas ne očekuje. Jedan od neočekivanih i zadanih postulata ljudskoga duha, gdje je neočekivano u odnosu na realnost uz čvrsto razumijevanje objektivnih i nepromjenjivih pravila, treba iskazati kao rasterećenje, kreaciju, a zovemo je igra koju neočekivano pretvaramo u posao, odnosno egzistenciju, tj. brigu.

Kako bi se razumjeli, nužno je uspostaviti simbolički jezik (igra) između naših požuda i objektivnih mogućnosti. Pokretanje biokemijskih reakcija na same objekte, odnosno podražaje i njihovo pretvaranje u nešto realno, materijalno, vidljivo, kreirano počiva u porivima. Porivi za igrom, kao i sreća, jako su izraženi u ego stanjima djetinjeg koncepta emocija. Huizinga u tom smislu pokazuje da je igra starija od kulture i da prethodi svakoj institucionalnoj formi ljudskog života.¹³ Zato su djeca nesputana u razbijanju pravila igre, ulaze i izlaze iz nje bez ikakvih vanjskih pravila, a njihova unutrašnja žudnja gasi i pali sami poriv za biti u sebi kroz objekt koji donosi radost, nesputanost i kreaciju, kreirajući nestvarnu fikcionalnu moć nad stvarima koje pretvaramo u unutrašnja određenja slobode neovisno o vanjskim okvirima i zakonima. Zbog toga je igra tako poželjna odraslima, odgovornim i

¹¹ Maurice Merleau-Ponty, *Phenomenology of Perception*, prev. Colin Smith (London: Routledge, 1962), str. 146.

¹² Gilles Deleuze i Félix Guattari, *What Is Philosophy?*, ur. Hugh Tomlinson i Graham Burchell (New York: Columbia University Press, 1994), str. 21.

¹³ Johan Huizinga, *Homo Ludens: A Study of the Play-Element in Culture* (London: Routledge & Kegan Paul, 1949), str. 6-8.

zrelim ljudima, koji kroz dječju zaigranu emociju žele premostiti dugotrajni usporeni put od poriva do njegova realiziranja u prostorima emotivne i materijalne nagrade koja donosi mir i potvrdu ispravnosti očekivanja ulaska u smislenu i bezbrižnu, nestresnu egzistenciju.¹⁴ Nagrada često dolazi kasno, uz mnoga odricanja i nepravde, te sva radost iščekivanja realizacije smisla nagrade ne može popuniti odraslu želju za bržom, boljom, pravednijom i zasluženom raspodjelom sreće. U kontekstu nedostatka pravednosti i mimoilaženja s vlastitim iščekivanjima stvara se frustracija, nemir, opterećenje i zakinutost.

U takvim razorenim unutrašnjim mentalnim prostorima, pojačanim merkantilističkim i neoliberalnim društvenim silnicama izvana, mnogi pojedinci lakše bježe u iluzije i fikcije, što samo po sebi nije loše, ako u blizini nije neki patološki društveni mehanizam koji je već davno prepoznao slabosti u sustavu mentalne autostimulacije i naštimao pravila društvene i ekonomske igre u vlastitu korist. Iako smo vezani za realnost, u stanju smo distancirati se od vlastitosti, postaviti procjep između sebe i doživljaja te se upustiti u igru kako bismo izašli iz osobne zadanosti. To je područje s psihološke i ekonomske pozicije vrlo zanimljivo za razumijevanje ulaska čovjeka u "zaigranost" koja mu služi kao pogodno sredstvo za ubrzani, katapultirani put ka kontroli osobnog svijeta kroz igru, koja zauzima supstitucijsku ulogu i u samom poslu, što u početku donosi ne samo iznenadnu i neočekivanu materijalnu dobit, već otvara i emotivni dječji koncept smisla života. Većinu poriva čovjek je institucionalizirao kroz lepezu pluralističkog mišljenja, koja je kroz sintagmu *homo faber* stvarala razna dobra: tehnička, moralna, kulturna.¹⁵ Danas nije više tako.

IV. *Nada i kockar: Dijete u igri smisla*

Kroz praktični dio rada provesti ću sve one iznesene teorijske koncepte smisla, koji se događaju kroz prirodne zadanosti, moždane zadanosti i kroz odnose bioloških komponenata i funkcija u određenom vremenu, u određenoj epohi i prostoru. Dijete koje u formativnoj dobi zadovoljava sve shizoidne nacрте osobnosti provodeći vrijeme u disocijaciji u pseudoautističnoj relaciji s realnim i poželjnim socijalnim kontaktima, te je u tom vremenu i prostoru, iako za dječju dob pripada biti u iluzionističkom i fikcionalnom kontekstu, nije u centru vremena glede emotivne i biološke dobi.¹⁶ Ono

¹⁴ Jacques Lacan, *Écrits: A Selection*, prev. Alan Sheridan (London: Routledge, 2001), str. 32.

¹⁵ Henri Bergson, *Creative Evolution* (London: Macmillan and Co., 1922), str. 146.; Max Scheler, *Čovjekov položaj u kozmosu*, ur. Marinko Mišković (Zagreb: Fabula nova, 2005), str. 96.

¹⁶ W. R. D. Fairbairn, *Psychoanalytic Studies of the Personality*, ur. David E. Scharff i Ellinor Fairbairn Birtles (London: Routledge, 1952), str. 11-13.

je isključeno u realnom tijeku vremena i ne razumije odnose koji su preduvjet za socioemotivnu komunikaciju i distanciranost od fantazijsko-iluzionističkih matrica.¹⁷

Obraditi ću biološki instinktivni koncept, nagonski koncept, u odnosu prema znanju i razumijevanju poluinformacija u vremenu koji mijenja os socijalnoga, dakle društvenoga, i onoga biološkoga pozicioniranja identiteta osobnosti u trenutcima kad na razini pravnih normi malo dijete ili odrasla osoba mora reagirati brzo i učinkovito, prezentirati točnost onoga što samo općenita forma života traži, a zbog zauzetosti u konceptu stvaranja slika u samome mozgu koji se zahvaljujući postmodernoj tehnologiji brzo i učinkovito gotovo spaja s iluzijom, a razdvaja od stvarnosti, u kojoj napor, rad i djelovanje u skladu s biološkom dobi toj djeci stvara nemogućnost emotivnog kontakta sa zdravom okolinom koja potencira balans žuđenoga i realno dostižnoga.

Emotivni kontakt sa stvarnošću prijelaz je iz općenitoga, životinjskoga; slično kao što je govorio Plessner, mora postojati jedan organitet, centar, a u tom centru temelj njegove općenitosti, fiziološke zadanosti.¹⁸ Djeca u ravnanju s okolinom i razvojem biološke datosti spadaju u istu kategoriju mogućnosti, u istu dob, a ona donosi koncentraciju zrelosti; zrelost se valorizira kroz određena pravila, prihvaćajući znanja koja stvaraju memorije i taj aktivitet memorije u jednom trenutku kroz takmičarske moduse regulira pravila ponašanja i same stvarnosti, koja je adekvatna većini.¹⁹ Ako dijete nije adekvatno, dogode se ispadanja iz koncepta memorijske nakupine djeteta i same memorije društva nastale kroz repetitivnost radnji potvrđenih kao pozitivno iskustvo za samu vrstu, rod.²⁰

Dohvaćanje praga i njegovo nadilaženje, ne bi li se bilo usklađeno s poželjnim i očekivanim za njegovu dob, u cilju dosezanja drugih razina koje su procesno na razini fiziologije i društva zadane. Za njega takvo stanje biva nedostižno i otvoreno za patološka zbivanja, prenoseći patologiju na samu obitelj i društvo. Dijete ne može odgovarati konceptu stvarnosti, jer se u zbiljnosti od njega zahtijeva fokus, interes i razumijevanje situacija koje su izvan same iluzije, a nagrade i doživljaji su usporeni i teško dohvatljivi, te za njega usporene i dosadne radnje ne izazivaju refleksne asocijativne momente, koji su duboko animalni, ne rješavajući brzo i učinkovito problem što je ispred njega u realnim uvjetima; jer jednostavna dječja dob koja je prikladnija nekoj animalnoj konceptualizaciji života u svojoj prirodi djelovanja prema objektima, da ga osvoji, da ga dobije i da ga kasnije može u nekom kontekstu života koristiti kao predmet, kao alat koji će mu služiti ili kao kultura ili kao nešto što će mu stvarati ono što je na razini bioloških i psiholoških odnosa i determinanti poželjno, ne uspijeva

¹⁷ Fairbairn, *Psychoanalytic Studies of the Personality*, str. 11.

¹⁸ Helmuth Plessner, *Stupnjevanje organskog i čovjek* (Zagreb: Naklada Breza, 2004), str. 63.

¹⁹ Jean Piaget, *The Psychology of Intelligence* (Totowa: Littlefield, Adams & Company, 1972), str. 53.

²⁰ Piaget, *The Psychology of Intelligence*, str. 91.

dohvatiti na subjektivnoj psihološkoj ravni onu količinu zadovoljstva i ushita kao u samoj iluziji; dijete se nanovo isključuje iz realnosti i vraća se u svoju iluzionističku i opuštajuću dječju igru, odbacujući odgovornost i smisao egzistencije kroz objektivnu stvarnost.²¹

Ono, zbog ogromne količine izostanka osi realnog građenja mozga u vremenu i prostoru na razini univerzalnih zahtjeva same biologije i društva, ne može odgovoriti odraslom konceptu istine, jer je društvena epoha postmodernizma nametnula obrasce gdje i djecu, jedinke i bića stavlja u utilitarističke zahtjeve, što kod djece stvara poziciju preuranjene maturacije. Cilj takve ekonomske penetracije kroz razne i visoko esterizirane marketinške obrasce po principu stroja žudnje jest stavljanje ih u proizvodnju konzumenata nepotrebnih i nezdravih proizvoda.²² Na takav se način organizira socijalni i mentalni stres, ne bi li djeca zadovoljila svoje realne i iluzionističke potrebe i nagone. Stvarajući os besmislenog vanjskog svijeta koji se može pomiriti sa smislom unutrašnjeg iz kojega se opetovano traži ugodna, događaji, brza rješenja.

Taj njegovani svijet iluzije u dječjoj glavi i nasuprotni svijet realiteta razvijaju matrice vježbanja, negirajuće mentalno-emotivne socijalne alatke, a s druge strane naglašavaju pretjerano vizualizirano bivanje u odnosima mrežnog virtualnog svijeta, izazivajući teške fizičke gubitke tjelesnog organiteta i mentalnog savjesnog odnosa sa stvarnošću koju ne razumiju bez emotivne paradigme provučene kroz visoko doziranu ugodu. Tjelesni organitet izoliran od pokreta i napora u jednom trenutku postaje, jasno samo kod određene djece, naglašena emotivna dinamika koja se pretvara u destruktivnu iskrnu društva, a djelovanja postaju devijantna.

Takav proces stvara nemolekularne principe žudnje i ugone kao tradicionalna sredstva, alkohol, droga, hrana, dovodeći dijete u poziciju neadekvatne biološke i emotivne zrelosti. Mehanizme reda i rada kroz alate objektivne potrebe dovođenjem svjesnosti i savjesti u točku odakle osoba može reagirati odgovorno, stvarajući određene membrane i određene mehanizme obrane izlaska iz tog dječjeg fiktivnog, iluzionističkog koncepta koji mu ne pripada, kako bi se mozak doveo u mogućnost stvaranja koncepata uma i autentičnosti, predstavlja i donosi psihoterapeut, liječnik, logoterapeut.²³ Osnovna funkcija logoterapeuta u toj interakciji jest stvaranje uvjeta da se iz zajedničkoga razumijevanja povijesti razvijanja suznanja za epohe u koje je bačen i njegova osobnog objektivnog

---

²¹ Dimitri Christakis et al., "Early Television Exposure and Subsequent Attentional Problems in Children," *Pediatrics* 113, br. 4 (2004), str. 708-713.

²² Gilles Deleuze i Félix Guattari, *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2000), str. 8-9.

²³ Irvin Yalom, *Existential Psychotherapy* (New York: Basic Books, 1980), str. 31.

odnosa s vremenom u takvom zatvorenom sustavu i krugu žudnji.²⁴ Cilj je stvoriti pretpostavke za otvoreni sustav smislenog djelovanja prema subjektivitetu potreba, da se izbjegne biološka zamka bivanja u modusu životinje ili biljke. Također treba djelovati i na samu obitelj koja je u postmodernom svijetu postala jedna vrsta socijalnog zatvorenog sustava, nemajući uvida da djeca stvaraju svoje slike u glavi ne imajući običajnih membrana selektivnog propuštanja onoga što je bitno i razumljivo i za njihov osobni integritet i za njihov osobni razvoj, od onoga što je divergentno običajnom kulturološkom identitetu koji je stvorio i formirao same stavove i prosudbe da ta obitelj bude funkcionalna i autentična.²⁵

Djetetu ili osobi koja se ponaša kao dijete, a većina ljudi koji su ušli u visoko vizualiziranu konceptualizaciju poluinformacije i informacija koje egzistencijalno nemaju nikakvu vrijednost, osim za one koji ih privređuju, mora imati jedan prostor u kojem će se stvarati razumijevanje i jasnoća svijeta kao okoliša i svijeta kao bitka, u kojem ekscentrična domena postojanja žudnji, želja i stvaranja reproduktivnosti u smislu da se ponovno ponavlja ista radnja, kao što tijelo ponovno ponavlja istu žudnju, ne bi li uzelo jelo i piće i kroz sve druge fiziološke potrebe, omogućiti susret sa smislenim ophođenjem u sebstvu i svijetu.²⁶ U određenom trenutku i odraslo i zrelo maturirano stvorenje (osobnost) ponaša se kao da je juvenilno, naglašavajući paradoks epohe u kojoj živi.

Zato danas imamo dvostruki problem: dijete je maturiralo u smislu svijesti i savjesti o nebitnome i treba ga ponovno vratiti u objektivnu juvenilnost da bi shvatilo što je bitno i što je u tom kontekstu na razini njegove biološke stvarne vremenske dobi realno. Treba ga uputiti što bi prema suznanjima trebalo činiti da bi bilo u skladu sa svojom dobi. Primjerice, ako dijete u prvom razredu osnovne škole ne može shvatiti decimalni račun, to je razumljivo, ali ako ne može u srednjoj školi, to nije razumljivo. Nešto se dogodilo ne s djetetom, nego s cijelim sustavom koji prezentira konceptualizaciju stvaranja novih apstraktnih slika. Ako dijete koje uči tablicu množenja i trideset posto generacije nauči tablicu množenja do trećeg razreda osnovne škole, a drugi ne mogu naučiti do trećeg razreda srednje škole, problem nije u djetetu već u sustavu.

Današnji sustav vrijednosti promijenio je plastičnost samoga organa kojeg zovemo mozak, plastičnost znanja koja se mora dogoditi s ponavljanjem i jakom iskrom zanimljivosti i zavezanosti za bitno i organsko prikladno njegovoj dobi, budući da dijete u postmodernom društvu ne vidi zanimljivost izvan fantazije, ne vidi u realnom događaju poveznicu sa sobom, prebacuje se na gotove

---

²⁴ Viktor Frankl, *Liječnik i duša* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2021), str. 105.

²⁵ Greg Lukianoff i Jonathan Haidt, *The Coddling of the American Mind: How Good Intentions and Bad Ideas Are Setting Up a Generation for Failure* (London: Penguin, 2019), str. 152.

²⁶ Byung-Chul Han, *In the Swarm* (London: MIT Press, 2017), str. 27-29.

formulacije i iz tih gotovih formulacija stvara iluzionističke slike i ulazi u potpuni besmisao. Dobili smo sliku u kojoj i odrasli komuniciraju kao djeca i djeca komuniciraju kao odrasli, ali su u svojoj biološkoj dobi ostala djeca od tri emotivne godine; ne mogu biološki kroz godinu dana narasti fizički da bi imala petnaest godina, nego ostaju ograničena.²⁷ Ta ograničenost tijela dovodi u poziciju u kojoj djeca rastu bez organa, a jedan od najvažnijih organa koji je u načelu nestao jest um, i svijest i savjest o tome što bi trebali činiti, budući da su stvoreni da budu stroj žudnje i da mogu imati takav konglomerat socijalnih odnosa koji zahtijeva vrijeme da bi mogli emotivno kompenzirati i postaviti se u poziciju da ne budu psihološki i fiziološki dekompenzirani, odnosno da ne budu bolesni. Kako piše Plessner:

"Kao ekscentrično organizirano biće, on sebe tek mora učiniti onim što već jest. Samo tako on ispunja onaj, njegovom vitalnom formom opstanka nametnuti mu način da se u centru svoje pozicionalnosti – ne otvara naprosto kao životinja koja živi iz svoje sredine, koja sve vezuje za svoju sredinu, nego da stoji u njemu i da tako ujedno zna za tu svoju postavljenost. Ovaj modus opstanka toga stajanja u svojoj postavljenosti moguć je samo kao izvršenje iz centra postavljenosti. Da se bude na takav način, provedivo je samo kao realiziranje.

Čovjek živi samo tako što vodi neki život. Biti čovjek, to je "odvajanje" životnosti od bitka i izvršenje ovoga odvajanja zahvaljujući kojemu se taj sloj životnosti pojavljuje kao lažno samostalna sfera, koja kod biljke i životinje ostaje nesamostalni moment bitka, njegovo svojstvo (još i tamo gdje ona za neki tip bitka života, naime za životinju, stvara organizirajući, konstituirajući formu). Stoga, čovjek niti živi do kraja ono što jest, ne uspijeva izživjeti se (razumijevajući ovu riječ radikalno u njezinoj neposrednosti) niti sebe čini samo onim što jest. Njegova je egzistencija takva da je doduše prisiljena na takovu razliku, ali je istodobno povrh nje. Za filozofiju je ovaj "oprečni položaj" čovjeka objašnjiv iz ekscentrične pozicijske forme, no time joj se nije mnogo pomoglo. Onaj tko je u njemu, nalazi se u aspektu apsolutne antinomije: da sebe mora tek učiniti onim što već jest, da vodi život koji živi.

U veoma različitoj formi i naglašavanju vrijednosti, ovaj temeljni zakon vlastite egzistencije došao je do svijesti čovjeka, no uvijek se s tim znanjem miješa bol zbog nedosežive prirodnosti drugih živih bića. Njegova sloboda i predviđanje su izgubili njihovu sigurnost instinkta. Ona egzistiraju direktno, bez znanja o sebi i stvarima, ona ne vide svoju golotinju - a nebeski ih otac ipak brani. Čovjek je, naprotiv, tim znanjem izgubio direktnost, vidi svoju golotinju, srami se svoje goloće, te stoga mora živjeti zaobilazno, preko umjetnih stvari."²⁸

²⁷ Nicholas Carr, *The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains* (New York: W. W. Norton, 2010), str. 34.

²⁸ Plessner, *Stupnjevanje organskog i čovjek*, str. 280, 281.

V. *Samosvijest sabirajući moment duha i uma kroz smisleno djelovanje*

Samosvijesna osoba slobodna je kroz svoje mišljenje i djelovanje, jer ljudska svijest po svojoj biti ne pripada općenitosti, univerzalnoj samorefleksiji i organizaciji koju imaju niže organske i anorganske strukture, već je bitno specifična, jer je u svojoj otvorenosti uvijek potencijalno slobodna od fiziologije. Osiromašenje nagona nužnost je u razvoju ljudskog bića, koje zbog specifične slobode ima zadatak kreirati vlastiti bitak gradeći smisao i savjest.²⁹ Djelovanje pod utjecajem konformizma i totalitarizma jest djelovanje lišeno mišljenja i autentičnosti, poput animalnog refleksa, kojemu u temelju ne leže svijest i odgovornost. Samosvijest je isključivo čovjekova vlastitost, duhovna sposobnost individue opredmećenja vlastitog uma kroz stvaranje, slobodno i autentično djelovanje, stoga Scheler tvrdi:

"Taj čin želimo nazvati 'sabiranjem', a njega i njegov cilj, cilj toga 'samo-sabiranja', želimo sažeto nazvati 'svijest duhovnog činsredišta o samu sebi' ili 'samosvijest'. Za razliku od biljke, životinja ima svijest, ali nema samosvijest, kako je već Leibniz uvidio. Ona sebe ne posjeduje, ona nije u svojoj vlasti, pa stoga nije ni svjesna same sebe. Sabiranje, samosvijest te sposobnost za predmet izvornog nagonskog otpora tvore jednu jedinu nerazorivu strukturu koja je kao takva vlastita tek čovjeku."³⁰

Zato čovjek umski stvara svijest o predmetu, koji može biti i samo njegovo djelovanje, koje je fiziološki, nagonski, biološki intuitivno potaknuto, odnosno ima savjest kao suznanje o moralnim činima. Savjest dolazi iz apsolutnih principa u kojima je Bog temelj metafizičkih i transcendentalnih odnosa, u kojima je čovjek u vjeri spreman podrediti sebe višim ciljevima koji su izvan nagona i bioloških odrednica. Na univerzalnim, tj. životnim konceptima, smisao je traženja cjeline koja je normativno usklađena s pravovremenim i jasnim djelovanjem prema predmetu kojeg obrađujem i prema sebi, imajući slobodan koncept povezivanja logičkih objektiviteta i subjektivnih zahtjeva, koji u realnom vremenu i prostoru štite sve one parametre univerzalnih principa nekoga stvarnoga ili metafizičkoga dobra, te poželjno odstupanje od vlastitosti koje ne ugrožava svijet i mene kao osobu u tom svijetu. Samo ona osoba koja djeluje u tom skladu spremna je razumjeti nepoznato u sebi i spoznato u drugome.

Taj koncept razumijevanja u realitetu daje smisleno postojanje zbiljskoga svijeta i donosi red, kako u biokemijskim strukturama same osobnosti, jer je ispunjena pravednošću, tako i u samom društvu, jer ga je utemeljila na istini i težnji da se ta istina reproducira u vremenu i prostoru kao svjetlost

²⁹ Sigmund Freud, *Civilization and Its Discontents*, prev. James Strachey (New York: W. W. Norton, 1961), str. 4.

³⁰ Scheler, *Čovjekov položaj u kozmosu*, str. 51-52.

koju duhovni momenti spoznaje da si u dobru te da tvoje djelovanje u sebi nosi moment poželjnoga i dobroga. To priprema teren za budućnost koja je duboko neizvjesna i izvan naše ljudske kontrole, a javlja se kao sudbina koju treba iskorigitirati za drugoga.

Dijalektično napredovanje duha, znanja, morala i etike daje epohalne činjenice. Napredovanje zahtijeva negaciju i odmak od zdravorazumski etabliranog znanja, odnosno suznanja i s tim u skladu savjesti. Zato je Frankl u svome logoterapijskom sustavu i u gradnji struktura svoga znanja shvatio nedostatke na razini instinkta i nagona te imao potrebu da uđe u filozofiju, duhovna i humanistička znanja koja može dovesti u praktično djelovanje. Glavni koncept logoterapije jest smisao, kojeg Frankl, osim u djelovanju u zdravlju, uvodi i u patologiju. Tako smisao dobiva svoje mjesto u patologiji duhovnoga i metafizičkoga te preko savjesti dovodi osobu do mogućnosti razumijevanja zdravlja i bolesti.

VI. *Epoha i njen logički ključ*

Logika i smisao, u konceptu savjesti, kroz pacijenta koji vizualizira objekte žudnje, uzimajući u fokus značenje njegova ophođenja s predmetom (igra, serija, uгода), a može biti i bilo koja slika i informacija o sebi koja se preslikava izvan same stvari, kroz marketinšku stvarnost u mentalnu iluziju, put je u patologiju. Kao u nekom zrcaljenju, čovjek biva okupiran fikcijom, nestvarnim svijetom, stvarnim jedino u konceptu moždanih aktivnosti, gdje sam mozak bez ikakvoga napora (refleksna radnja) izjednačuje zadanu nedostižnu stvarnost vanjskoga sociodruštvenoga svijeta.³¹ Tako se osobi otklonjenoj od stvarnoga konteksta obrađujućeg čina virtualno predstavlja realnost koja je u svojoj biti iluzorna i nedostižna.³² Stvarnost mozga osobe i vanjska objektivnost moraju se negdje podudarati kako bi se napetosti otklonile.³³

Zato je rad na logici osobnog smisla ujedno i rad na pravednoj strukturi smisla samog društva koje teče neovisno o tekućoj osobnoj situaciji nekoga identiteta. Taj skup na izgled podudarajućih radnji nije identičan u svojim tijekovima, tijeku neke osobnosti i epohe koja nosi svoje zakonitosti.³⁴ One se u nekom trenutku trebaju podudarati, kako je već naglašeno, kako bi se osobnost adaptirala preko običajnih i kulturnih koncepata savjesti i smisla zadane epohe, što nažalost danas nije slučaj.

³¹ Guy Debord, *Society of the Spectacle* (Berkeley: Bureau of Public Secrets, 2014), str. 5, 8.

³² Jean Baudrillard, *Simulacra and Simulation* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2009), str. 7.

³³ Gruica, "Embodied Cognition and Authenticity," str. 290, 291.

³⁴ Émile Durkheim, *Suicide: A Study in Sociology* (London: Routledge, 2002), str. 30.

Singularnosti, stvari, situacije treba promotriti kao općeniti pojam očišćen od emotivnih akcidentalija, odnosno transcendentalnog, subjektivnog konteksta tumačenja same stvari; zatim se i subjektivno može staviti u logički koncept smisla. Sami događaj tek potencijalno izaziva određene posljedice, tako da one postaju sama stvar i stvarnost kad i same uistinu postanu događaj, neovisne od emocionalnih i psiholoških tumačenja, tj. sama jasna evidentnost. Stvar, događaj, neutralan je, izoliran od bilo kojeg subjektivnog ili objektivnog suda ili tumačenja, koji je kolateralan te ne pogađa u bit. Nešto s istinitom mišlju mora imati logičku, odnosno znanstvenu disciplinu, ali i suznanje o mogućim posljedicama istinitog događaja. Alogični niz je refleksni iracionalni moment, tiče se naših emocija i emotivne vezanosti za stvar, a sama stvar je beščutna u tom odnosu, imaginarna i singularna. U društvenom konstrukt, subjekt osobe ide u objekt gdje se subjektivnost zabranjuje. Ulaskom u kapitalizam, gdje je osobi oduzeta subjektivnost i identitet nesvjesnoga, lako upada u patologiju.³⁵ Objektivitet nad-Ja uvijek je socijalni koncept iz kojega se osoba isključuje vlastitim subjektivitetom. Priroda u sebi ima savršenu logiku, koju tek čovjek stavlja u svijest i savjest da bi je razumio i doveo se na poziciju čovjeka i čovječnosti. Čovjek posjeduje sposobnost dovođenja sebe i svog ponašanja kao predmeta promišljanja, osvještavanja animalnosti i prirodne intuicije kako bi je doveo do savjesti. Scheler piše:

"Životinji se nadalje priznavalo još nešto što označava tamnom riječju 'instinkt'. Tj., neka u morfogenezu samoga organizma utvrštena urođena i naslijeđena sposobnost, koja se nikada ne može stvoriti tek iskustvom, učenjem i navikom, nego se samo može specijalizirati, sposobnost da se po mjeri vrste čvrsto ritmiziranim slijedom načinâ ponašanja na smisleni način suoči sa situacijama što se vazda ponavljaju, kao da bi životinja već bila pred očima konačni uspjeh svog ponašanja, a da ga ipak faktički nema pred očima tako kao što čovjek u djelovanju ima pred očima svoje takozvane 'svrbe'. U instinktu su težnja i znanje u neku ruku još jedno."³⁶

Svaka epoha nosi svoje razumijevanje moralnoga, odnosno nemoralnoga, svakim novim periodom otvarajući nove mogućnosti različitog tumačenja istog akta, u skladu s trenutno dohvaćenim spoznajama. Savjest se u nekom društvu morala negirati, raspasti, jer je individua u poziciji borbe protiv ropstva, u gradnji sebe kao slobodnog bića, morala uči u revolucije, svojevrsne destrukcije, da bi za neke buduće generacije osigurala slobodu.³⁷ Trebala je proći čitava epoha da bi rob postao

³⁵ Erich Fromm, *The Sane Society* (London: Routledge, 1991), str. 107-109, 117.

³⁶ Max Scheler, *Ideja čovjeka i antropologija* (Zagreb: Globus, 1996), str. 77.

³⁷ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Phenomenology of Spirit*, prev. A. V. Miller (Oxford: Oxford University Press, 1977), str. 265.

slobodan rabiti sve koncepte gospodara. Gospodar ga je držao u ropstvu kroz samosvijest, odnosno kroz savjest, tj. kroz svijest o njemu da nema nikakve vrijednosti, osim ako nije usmjeren predmetu kojeg obrađuje (obrađivanje polja, baratanje oružjem, borba protiv lavova, spremanje hrane). To je linearna kretnja jedne svjetske epohe u povijesti duha, filozofiji duha, u kojoj su dolazile različite pozicije u vremenu, koje je u određenom trenutku uzeto kao prošlost, sadašnjost i budućnost, odnosno duh za sebe, po sebi i u sebi. Tako je i savjest, kao epohalna, dijalektički prošla faze destrukcije, od prvog spominjanja pojma do shvaćanja koncepta savjesti u postmodernom društvu 21. stoljeća.

VII. *Zaključak*

Ovaj rad pokazao je da figura djeteta-kockara nije rubna klinička kategorija nego paradigmatički izraz jedne šire antropološke krize. Ono što se u kockarskoj patologiji manifestira kao ovisničko ponašanje, na dubljim razinama otkriva se kao strukturalni raspad sposobnosti za autentičnu nadu i smisljeno djelovanje. Taj raspad može se pratiti na trima međusobno isprepletenim razinama. Na antropološkoj razini, rad je pokazao da nada nije ni puki osjećaj ni puka kognitivna shema, nego bitno obilježje ekscentričnog bića koje je, kako to formulira Plessner, osuđeno živjeti zaobilazno, kroz slobodu i odgovornost, jer mu je izravnost instinkta zauvijek oduzeta. Nada je čovjekov odgovor na tu nužnu neizvjesnost vlastitog bitka. Gdje se ta neizvjesnost ukine privođenjem budućnosti pod kontrolu algoritma nagrade i žudnje, nada ne nestaje nego se degenerira u fantazam koji reproducira njezinu formu ali isprazni njezin sadržaj. Na kliničkoj razini, analiza djeteta-kockara otkrila je mehanizam kojim postmoderna hipervizualizacija i merkantilizam žudnje sustavno zaustavljaju emocionalni i kognitivni razvoj na pred-odgovornoj, juvenilnoj razini. Dijete koje odraste u tom okruženju nije nesposobno za razvoj nego je razvijeno u krivom smjeru, maturirano u smislu konzumerističkih kompetencija a zakržljalo u smislu sposobnosti za napor, odgodu nagrade i moralno suočavanje sa stvarnošću. Odrasla osoba koja ulazi u kockanje ulazi u taj isti juvenilni registar, nalažući mu privremeno rješenje za frustraciju odraslog života koji ne ispunjava vlastita obećanja.

Na terapijskoj razini, logoterapija se u ovom radu pokazala ne samo kao klinička metoda nego kao filozofska praksa koja jedina može adekvatno odgovoriti na tu vrstu patologije, jer jedina uzima u obzir sve tri dimenzije problema istovremeno: biološku, psihološku i duhovnu. Schelerova samosvijest i Franklova volja za smislom zajedno upućuju na isti zaključak: logoterapeutova zadaća nije ispuniti prazninu sadržajem nego otvoriti prostor u kojemu osoba može, kroz rekonstrukciju vlastitog običajnog identiteta i razumijevanje epohe u kojoj je bačena, iznova razviti kapacitet za slobodno i smisljeno djelovanje. Konačno, obitelj i šire kulturno okruženje ne mogu ostati izvan terapijskog

vidokruga. Postmoderno društvo producira zatvorene obiteljske sustave koji sami nemaju uvid u mehanizme kojima nesvjesno prenose patologiju na sljedeću generaciju. Otvorenost tih sustava prema običajnom, prema tradiciji i prema smislu koji nadilazi trenutno zadovoljstvo nije sentimentalni konzervativizam, nego minimalni antropološki uvjet bez kojega nada ostaje ono što je kod kockara, privid budućnosti u kojoj nitko zapravo ne živi.

Literatura

- Aristotel. *The Nicomachean Ethics*. London: Penguin Books.
- Baudrillard, Jean. *Simulacra and Simulation*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2009.
- Bergson, Henri. *Creative Evolution*. London: Macmillan and Co., 1922.
- Berridge, Kent C. i Terry E. Robinson. "What is the Role of Dopamine in Reward: Hedonic Impact, Reward Learning, or Incentive Salience?" *Brain Research Reviews* 28 (1998): 309-369.
- Carr, Nicholas. *The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains*. New York: W. W. Norton, 2010.
- Christakis, Dimitri, Frederick Zimmerman, David DiGiuseppe i Carolyn McCarty. "Early Television Exposure and Subsequent Attentional Problems in Children." *Pediatrics* 113, br. 4 (2004): 708-713.
- Debord, Guy. *Society of the Spectacle*. Berkeley: Bureau of Public Secrets, 2014.
- Deleuze, Gilles i Félix Guattari. *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2000.
- Deleuze, Gilles i Félix Guattari. *What Is Philosophy?* Ur. Hugh Tomlinson i Graham Burchell. New York: Columbia University Press, 1994.
- Durkheim, Émile. *Suicide: A Study in Sociology*. London: Routledge, 2002.
- Fairbairn, W. R. D. *Psychoanalytic Studies of the Personality*. Ur. David E. Scharff i Ellinor Fairbairn Birtles. London: Routledge, 1952.
- Frankl, Viktor. *Liječnik i duša*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2021.
- Freud, Sigmund. *Civilization and Its Discontents*. Prev. James Strachey. New York: W. W. Norton, 1961.
- Fromm, Erich. *The Sane Society*. London: Routledge, 1991.
- Fuchs, Thomas. *Ecology of the Brain*. Oxford: Oxford University Press, 2017.
- Gruica, Toma. "Embodied Cognition and Authenticity: A Heideggerian Perspective on Psychopathology." Doktorska disertacija, University of Graz, 2025.
- Han, Byung-Chul. *In the Swarm*. London: MIT Press, 2017.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *Phenomenology of Spirit*. Prev. A. V. Miller. Oxford: Oxford University Press, 1977.

- Huizinga, Johan. *Homo Ludens: A Study of the Play-Element in Culture*. London: Routledge & Kegan Paul, 1949.
- Kierkegaard, Søren. *The Concept of Anxiety*. Prev. Reidar Thomte. Princeton: Princeton University Press, 1980.
- Lacan, Jacques. *Écrits: A Selection*. Prev. Alan Sheridan. London: Routledge, 2001.
- Lukianoff, Greg i Jonathan Haidt. *The Coddling of the American Mind: How Good Intentions and Bad Ideas Are Setting Up a Generation for Failure*. London: Penguin, 2019.
- Marcel, Gabriel. *Homo Viator: A Metaphysics of Hope*. Chicago: Henry Regnery Company, 1951.
- Maršić, Luka. "Anatomija kockarskoga uma: o čistom umu kao sijelu transcendentalnoga privida." *Crkva u svijetu* 60, br. 4 (2025): 823-842. <https://doi.org/10.34075/cs.60.4.8>.
- Merleau-Ponty, Maurice. *Phenomenology of Perception*. Prev. Colin Smith. London: Routledge, 1962.
- Piaget, Jean. *The Psychology of Intelligence*. Totowa: Littlefield, Adams & Company, 1972.
- Plessner, Helmuth. *Stupnjevanje organskog i čovjek*. Zagreb: Naklada Breza, 2004.
- Ricoeur, Paul. *Oneself as Another*. Chicago: University of Chicago Press, 1994.
- Scheler, Max. *Čovjekov položaj u kozmosu*. Ur. Marinko Mišković. Zagreb: Fabula nova, 2005.
- Scheler, Max. *Ideja čovjeka i antropologija*. Zagreb: Globus, 1996.
- Snyder, C. R. *The Psychology of Hope: You Can Get There from Here*. New York: Free Press, 1994.
- Yalom, Irvin. *Existential Psychotherapy*. New York: Basic Books, 1980.